

Op zoek naar de Zegge-korfslak *Vertigo moulinsiana* bij de Sint-Jansberg

Sylvia van Leeuwen, Aart van de Berg, Bert Jansen, Herman Roode & Bram bij de Vaate

In search of Desmoulin's whorlslail *Vertigo moulinsiana* near Sint-Jansberg

Summary. 'Natuurmonumenten', a nature conservation society, intends to create 'new nature' at the base of Sint-Jansberg (province of Limburg). Before doing so it asked a group of malacologists to reconfirm the occurrence of Desmoulin's whorlslail *Vertigo moulinsiana* in the area, to establish the sites where it would occur, and to lend advice on possibilities to expand potential biotope for this snail species. The group of malacologists confirmed the occurrence of *Vertigo moulinsiana* in De Geuldert near Plasmolen, where it lived on Lesser pond-sedge *Carex acutiformis* and Saw-sedge *Cladium mariscus*. Natuurmonumenten was advised to selectively weed out some trees and to spare the ditches with its vegetation on the edges.

Nieuwe natuur

Aan de voet van de Sint-Jansberg (Noord-Limburg) wil de Vereniging Natuurmonumenten nieuwe natuur ontwikkelen. In het gebied zijn in 2003-2004 enkele Zegge-korfslakken *Vertigo moulinsiana* gevonden door leden van de Mollusken Studiegroep Limburg. Ook in 2005 en 2010 zijn hier Zeggekorfslakken gevonden (Boesveld, 2013). Omdat dit een beschermde soort is op grond van de Europese Habitatrictlijn wilde Natuurmonumenten graag weten of Zegge-korfslakken 1) nog steeds in het gebied aanwezig waren; 2) zo ja, waar precies en 3) of er dan mogelijkheden waren om het leefgebied van de Zegge-korfslak aldaar te verbeteren.

Het gebied

Op 13 maart 2015 gingen Bert Jansen, Bram bij de Vaate, Herman Roode, Aart van den Berg en Sylvia van Leeuwen daarom op slakkentocht. Hoewel de vraag van Natuurmonumenten alleen over de Zegge-korfslak ging hebben wij de kans aangegrepen om ook naar de andere slakkensoorten van het gebied te kijken. Het gebied dat wij bezochten maakt deel uit van het Rijk van Nijmegen. Over de slakkenrijkdom in dit gebied schreef Arno Boesveld een overzichtsartikel (Boesveld, 2013).

De Sint-Jansberg is een natuurgebied op de stuwwal van Nijmegen. Aan de voet van het Limburgse deel van de stuwwal ligt het veel lager gelegen Maasdalen. Door het grote hoogteverschil - haast on-Nederlands - ontspringen er drie beken in het gebied en is er aan de voet van de berg een moerasige zone waar veel kwelwater omhoog komt. Het bos is daar op veel plaatsen drassig. De ondergroei bestaat uit Moeraszegge en daartussen Koningsvarens, Pinksterbloemen, enkele pollen Pluimzegge, maar ook veel bramen. Aan de voet van deze berg heeft Natuurmonumenten enkele weilanden aangekocht waarop zij nieuwe natte natuur wil ontwikkelen. Op verzoek van Natuurmonumenten richtten we ons op twee deelgebiedjes: De Diepen bij Milsbeek (Amersfoort-coördinaten 193-416) en De Geuldert bij Plasmolen (192-416). Vanwege de kwetsbare vegetatie is een vergunning nodig om het moerasgebied buiten de paden in te gaan.

De Diepen

De Diepen is een drassige strook loofbos van vooral eiken, berken, Zwarte elzen en enkele wilgen met daaronder vooral Moeraszegge en bramen (fig. 1). Aan de rand van het bos is een slootje met enkele wilgen er langs. Dat is gunstig voor landslakken, omdat het bodemstrooisel onder wilgen minder zuur is dan onder eiken en berken. In het aangrenzende weiland - dat nu ook van Natuurmonumenten is - loopt een ondiep en schoon

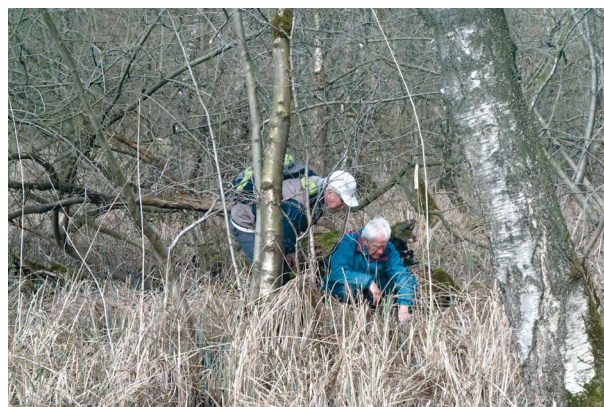

Fig. 1. Bert Jansen en Bram bij de Vaate bij De Diepen. Foto: Sylvia van Leeuwen.

dwarsslootje dat begroeid is met riet, zeggen en Galigaan. Wij hebben vooral de zeggenpollen in het bos en het dwarsslootje bekeken. Ook hebben we drie strooiselmonsters genomen. In het gebied troffen we geen Zegge-korfslakken aan, maar wel diverse andere soorten, waaronder de Dikke korfslak *Vertigo antivertigo* en de Dwerg-korfslak *Vertigo pygmaea* (zie tabel 1). Bijzonder was de vondst van een Zwarte aardslak *Limax cinereoniger* onder een dode boomstam. Dit is een zeldzame soort in Nederland, die slechts enkele keren eerder in het Rijk van Nijmegen is waargenomen (Boesveld, 2013). Wat het extra bijzonder maakte is dat de slak niet zwart was, zoals gebruikelijk, maar zeer bleek grijsbeige met twee opvallende rijen zwarte vlekjes op de rug. "Onze" slak was dus nog weer een flink stuk lichter van kleur dan het exemplaar uit Malden dat Gerard van de Velde en Peter Klok in 2014 beschreven. De drie

Fig. 2. Aart van den Berg bij De Diepen. Foto: Herman Roode.

Fig. 3. Bleke vorm van de Zwarte aardslak *Limax cinereoniger* bij De Diepen.
Foto's: Herman Roode (A, links) en Sylvia van Leeuwen (B, rechts).

kleurbanden op de zool waren nauwelijks zichtbaar (fig. 3); dat was ook het geval bij de Maldense slak.

De rijkste plekken voor landslakken bleken het dwarslootje en de plekken rondom de wilgen. Onder een omgevallen hekpaal vonden we een "nest" waar circa 40 Donkere glimslakken *Zonitoides nitidus* bij elkaar zaten op een stukje van weinig meer dan 10 x10 cm (fig. 4).

De Geuldert

's Middags bezochten we De Geuldert bij Plasmolen. Dit is een klein meertje, omzoomd door riet en grote pollen Galigaan (fig. 5). Het meertje ligt verscholen achter een rij huizen en is normaal niet voor publiek toegankelijk. De sociale controle functioneert er uitstekend, want tweemaal kwamen omwonenden vragen wat we daar toch aan het doen waren.

Aan de oostkant van het meertje is een strook moerasbos met een ondergroei van zeggen, vergelijkbaar met De Diepen maar iets natter. Natuurmonumenten had een kano voor ons neergelegd zodat we ook de zeggenpollen langs het water konden onderzoeken. De kano-ervaring van Aart kwam hier goed van pas. Op aanraden van Arno Boesveld bekeken we vooral de pollen Galigaan. Dit is een heel grote Cypergrassoort (tot anderhalve meter hoogte) met vlijmscherpe randen, die ook in de winter groen blijft. Arno was bij toeval de week voor

ons bij Plasmolen geweest en had daar op meerdere plekken Zegge-korfslakken op Galigaan vastgesteld. Deze waarnemingen duiden erop dat deze Cypergrassoort in de oevervegetatie van de Geuldert de rol als waardplant van Pluim- en Moeraszegge heeft overgenomen. Aanvullende informatie was daarom welkom. Vanuit de kano konden we echter geen Zegge-korfslakken vinden, dus besloten we bij een schiereilandje met Galigaan aan land te gaan. Daar hadden we meer geluk. Na goed zoeken vonden we eindelijk de soort waar het om was begonnen: de Zegge-korfslak. In totaal vonden we vier levende exemplaren op Galigaan en twee op Moeraszegge in de bosrand. We namen ook vier strooiselmonsters. Uit een van die monsters, genomen op een natte plek met moeraszegge, kwam nog een zevende Zegge-korfslak. Bijzondere soorten in dit gebied waren verder de Tandloze korfslak *Columella edentula* en de Ruwe korfslak *Columella aspera*, die samen in een strooiselmonster werd aangetroffen, en Dikke korfslak.

Zoetwatermollusken

Met schepnetten en zeven hebben we getracht ook zoetwatermollusken boven water te halen. Dat viel niet mee door de dikke, zachte laag modder op de bodem. Van de soorten in tabel 1 vonden we steeds slechts een of enkele exemplaren. Opvallend is dat wij ongeveer even veel soorten waterweekdieren

Fig. 4. Donkere glimslakken *Zonitoides nitidus* bij De Diepen.
Foto: Sylvia van Leeuwen

Fig. 5. De Geuldert. Foto: Sylvia van Leeuwen.

vonden als de Mollusken Studiegroep Limburg in 2003, maar allemaal andere soorten. In de strooiselmonsters vonden we ook enkele erwtenmossels. Hoewel de determinatie niet helemaal zeker is lijkt het te gaan om twee bijzondere soorten van de Rode lijst, namelijk de Gemaskerde erwtenmossel *Pisidium cf. personatum* en de Fraaie erwtenmossel (*Pisidium cf. pulchellum*). De Gemaskerde erwtenmossel leeft in bronnetjes en beekjes van bron- en kwelgebieden, meestal met een zandbodem en met een vrij constante, relatief lage watertemperatuur. De Fraaie erwtenmossel is een soort van stilstaand en langzaam stromend water; meestal ondiepe wateren met een modderige bodem. Beide soorten zijn in Nederland zeer sterk afgenomen door chemische watervervuiling en door achteruitgang van brongebieden en kwelwateren resp. verdroging (De Bruyne *et al.*, 2003).

Een bijzonder gebied

Er zijn in Nederland weinig gebieden waar nog zoveel schoon kwelwater stroomt en in dat opzicht is de Sint-Jansberg zeer bijzonder. Toch viel het ons niet mee om er landslakken te vinden. We hebben intensief moeten zoeken en de meeste soorten waren slechts in lage aantallen aanwezig. Dat kan komen doordat de bodem weinig kalk bevat en er weinig bomen groeien die kalk uit de bodem beschikbaar maken zoals populier, esdoorn en wilg. Huisjesslakken hebben immers kalk nodig om hun huisje te kunnen maken. Het kan gedeeltelijk ook te maken hebben met het seizoen: in de winter kruipen veel slakkensoorten diep in de bodem weg en ook de natuurlijke sterfte is in de winter aanzienlijk groter. In zomer en najaar zijn de aantallen daardoor meestal hoger en de slakken groter. In het gebied leven vermoedelijk nog wat meer soorten dan wij nu gevonden hebben. Zo vonden we diverse juveniele naaktslakjes die nog niet op naam gebracht konden worden. Verder is het opvallend dat we overwegend heel kleine soorten vonden (hoogte één tot enkele mm): pas in de fijnste fractie van onze strooiselmonsters waren slakken te vinden. Uiteindelijk hebben we daardoor toch een aardige variatie aan slakken gevonden, waaronder 7 soorten van de Rode lijst. Van de 24 soorten landslakken die wij vonden waren er 8 al van het gebied bekend uit 2003/2004 (informatie Natuurmonumenten). We hebben de soortenlijst van het gebied dus nog aardig kunnen uitbreiden. In zijn overzicht van de landslakken in het Rijk van Nijmegen noemt Arno Boesveld enkele soorten die daar vanaf 2003 niet meer gemeld waren, maar er nog wel voor kunnen komen. Van die soorten hebben wij alleen de Slanke barnsteenslak (*Oxyloma elegans* s.l.) gevonden.

Zegge-korfslak en biotoop

Zegge-korfslakken zijn het hele jaar door actief, dus voor die soort maakt het seizoen weinig verschil. De conclusie is dan ook dat de populatie daar klein is in vergelijking met leefgebieden op andere plaatsen, ook in andere provincies. Daardoor is de populatie in De Geuldert dus erg kwetsbaar. Deze soort en de Dikke korfslak zijn op de Sint-Jansberg levend gevonden op Galigaan en Moeraszegge. Uit onze inventarisatie blijkt dus dat niet alleen Moeraszegge maar ook Galigaan van belang is als waardplant voor de Zegge-korfslak. Tandloze en Ruwe korfslakken vonden we alleen op de zeggen in het bos.

Om de zeggenvegetaties in goede conditie te houden raden we Natuurmonumenten aan de strook moerasbos iets uit te dunnen zodat er wat meer daglicht op de zeggenvegetatie kan vallen. Daarbij zouden de wilgen in het zeggenmoeras ontzien moeten worden. Bij de natuurontwikkeling in het aangrenzende weiland van De Diepen zou het goed zijn als de greppel langs de bosrand en het dwarslootje inclusief de oeverbegroeiing bij de graafwerkzaamheden gespaard blijven.

Dankwoord

Wij bedanken Bart van der Aa van Natuurmonumenten voor de verleende vergunning en het beschikbaar stellen van de kano en Arno Boesveld voor zijn aanvullingen op dit artikel.

Geraadpleegde bronnen:

- BOESVELD, A., 2013. Stuwwalgebied Rijk van Nijmegen nog steeds slakkenrijk. Waarnemingen van de afgelopen 10 jaar op een rij gezet en vergeleken met waarnemingen uit de periode 1913-2003. – *Spirula* 392: 92-96.
- DE BRUYNE, R.H., H. WALLBRINK & A. GMELIG MEYLING, 2003. Bedreigde en verdwenen land- en zoetwatermollusken in Nederland (Mollusca). Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. – Stichting EIS - Nederland & Stichting ANEMOON, Leiden/Heemstede.
- VAN DE VELDE, G. & P.F. KLOK, 2015. Een grijze Zwarte aardslak *Limax cinereoniger* Wolf, 1803 in de heemtuin bij Malden. – *Spirula* 402: 40.

Adressen van de auteurs:

- Sylvia van Leeuwen: sheller@tele2.nl
 Aart van den Berg: aartvandenbergl1@gmail.com
 Bert Jansen: natura-parva@planet.nl
 Herman Roode: h.roode8@upcmail.nl
 Bram bij de Vaate: vaate@planet.nl

Tabel 1. Soorten weekdieren gevonden in De Diepen en De Geuldert op 13 maart 2015, aangevuld met enkele waarnemingen van Arno Boesveld in De Geuldert van 2 maart 2015.

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Rode lijst	De Diepen	De Geuldert
Landslakken				
<i>Arion intermedius</i>	Egel-wegslak		X	
<i>Carychium minimum</i>	Plompe dwergslak		X	X
<i>Carychium tridentatum</i>	Slanke dwergslak		X	X
<i>Cepaea hortensis</i>	Witgerande tuinslak		X	
<i>Cepaea nemoralis</i>	Gewone tuinslak		X	
<i>Columella aspera</i>	Ruwe korfslak		X	X
<i>Columella edentula</i>	Tandloze korfslak	kwetsbaar		X
<i>Deroceras laeve</i>	Kleine akkerslak		X	X
<i>Discus rotundatus</i>	Boerenknoopje		X	X
<i>Euconulus alderi</i> (= <i>E. E. trochiformis</i>)	Moeras-tolslak			X
<i>Euconulus fulvus</i>	Gladde tolslak		X	
<i>Lehmannia marginata</i>	Bos-aardslak		X	
<i>Limax cinereoniger</i>	Zwarte aardslak	kwetsbaar	X	
<i>Limax maximus</i>	Grote aardslak		X	
<i>Monachoides incarnatus</i>	Bos-loofslak		X	
<i>Nesovitrea hammonis</i>	Ammonshorentje			X
<i>Oxychilus alliarius</i>	Look-glansslak			X
<i>Oxyloma elegans s.l.</i>	Slanke barnsteenslak			X
<i>Punctum pygmaeum</i>	Dwergpuntje		X	X
<i>Succinea putris</i>	Gewone barnsteenslak		X	X
<i>Trichia hispida</i>	Haarslak		X	
<i>Vertigo antivertigo</i>	Dikke korfslak	kwetsbaar	X	X
<i>Vertigo moulinsiana</i>	Zegge-korfslak	kwetsbaar		X
<i>Vertigo pygmaea</i>	Dwerg-korfslak	kwetsbaar	X	
<i>Zonitoides nitidus</i>	Donkere glimslak		X	X
Zoetwaterweekdieren				
<i>Bithynia tentaculata</i>	Grote diepslak			X
<i>Galba truncatula</i>	Leverbotslak		X	X
<i>Lymnaea stagnalis</i>	Gewone poelslak			X
<i>Physa fontinalis</i>	Bron-blaashoren			X
<i>Pisidium personatum</i>	Gemaskerde erwtenmossel	kwetsbaar		X
<i>Pisidium pulchellum</i>	Fraaie erwtenmossel	kwetsbaar		X
<i>Planorbis carinatus</i>	Gekielde schijfhoren			X
<i>Radix cf. labiata</i>	Begroeide poelslak			X
<i>Sphaerium corneum</i>	Gewone hoornschaal			X
<i>Stagnicola palustris s.l.</i>	Moeraspoelslak			X